

Ülevaade 1985-2000 Eestis läbiviidud noorte hälbekäitumist käsitlevatest uuringutest

Uurimisprojekti aruanne Integratsiooni Sihtasutusele

Anna Markina, Jüri Saar

Tallinn, 2001

Sissejuhatus

Käesolev uurimisprojekt valmis vastavalt Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutuse tellimislepingule Nr ISTL01611. Töö teostati novembris-detsembris 2001 aastal. Eesmärgiks oli koostada ülevaade viimasel 15 aastal Eestis läbi viidud noorte hälbekäitumist käsitlevatest uuringutest ning edasiste võimalike uurimissuundade väljatoomine nimetatud valdkonnas.

Ülevaate koostamiseks kasutati trükis ilmunud uurimistulemuste kogumist ja analüüsi, Eesti Teadusfondi Grantitoetuste loetelu, ministeeriumite ja ametite poolt tellitud lepinguliste tööde loetelu ja ekspertide mitteformaalset küsitlemist. Ekspertidena käsitleti käesolevas töös erialaspetsialiste, kes on töötanud alaealiste kuritegevuse ja muude hälbekäitumise vormide teadusliku uurimise valdkonnas. Alaealiste kuritegevusest ülevaate tegemisel on kasutatud Statistikaameti, Politsei Teabebüroo, Noorsoopolitsei ja Eesti Inimarengu Aruande 2000 andmeid.

Projekti aruanne koosneb sissejuhatuses, kahest peatükist, kokkuvõttest ja lisadest (bibliograafia ja ETF grantide loetelu). Bibliograafias esitatakse kõik autoritele teadaolevad publikatsioonid alaealiste hälbekäitumise valdkonnas, mis on ilmunud aastatel 1985-2001.

Projekti teostasid TPÜ RASI Kuritegevuse sotsioloogia osakonna teaduslikud töötajad A.Markina ja J.Saar.

I. Alaealiste¹ kuritegevus Eestis ning sellega seotud sotsiaalsed probleemid

Politsei registratsiooni alusel pandi 2000.a. 1920 alaealise poolt toime kokku 2301 kuritegu. Kuritegude absoluutarv oli 2% võrra kõrgem kui eelmisel so 1999. aastal. Kõikidest 2000.a. avastatud kuritegudest (17 952) moodustasid alaealiste kuriteod 14,4%, 1999.a. oli alaealiste osakaal 15,5%, 1998.a. aga 17,5%. Seega viimastel aastatel on täheldatav alaealiste õiguserikkujate osakaalu vähenemine kurjategijate hulgas.

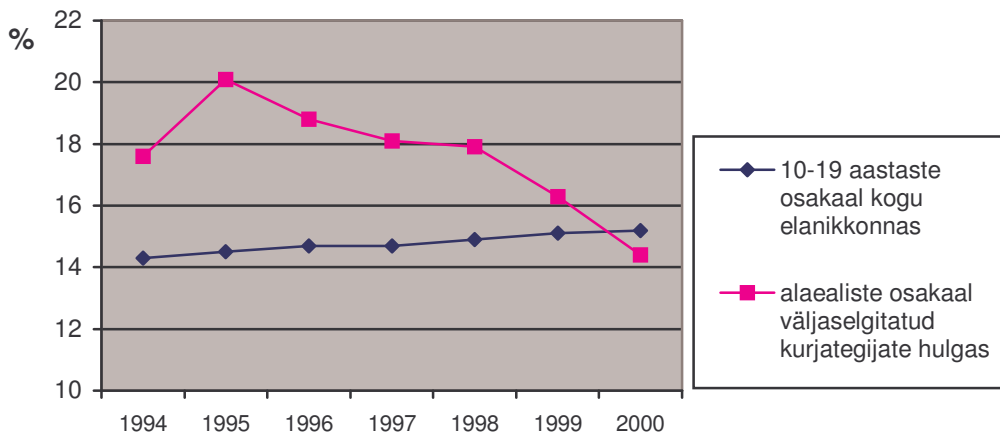
Tabel 1. 16-17aastaste noorukite poolt toime pandud kuriteod ja osakaal kurjategijate populatsioonis 2000. aastal

Toime pandud kuriteod liigiti	Isikute arv kokku	Alaealiste osakaal kurjategijate populatsioonis%	16-17 aastaste noorukite arv	16-17 aastaste osakaal kuritegusid toime pannud alaealiste arvust %
Registreeriti kokku	1920	14,4	1275	66,4
Isikuvastased kuriteod	36	5,3	31	86,1
Tahtlik tapmine	10	5,2	9	90,0
Üliraske kehavigastuse tekitamine	11	7,6	10	90,9
Vägistamine	1	2,5	1	100,0
Varavastased kuriteod	1444	18,9	917	63,5
Salajane vargus	1109	20,1	679	61,2
Avalik vargus	216	23,0	151	69,9
Röövimine	68	17,8	50	73,5
Kelmus	20	4,8	16	80,0
Huligaansus	185	29,9	115	62,2
Ärandamine	81	28,9	59	72,8
Autoavarii	21	1,2	19	90,5
Narkokuriteod	72	11,3	67	93,1

Statistika, mille puhul ei arvestata elanikkonna struktuuri ja selle muutusi, ei suuda kirjeldada täpsemalt tendentse alaealiste kuritegevuses. Olemasolev (kuritegevuse ja demograafiline) statistika ei võimalda arvutada kriminaalse aktiivsuse koefitsienti elanikkonna iga vanuserühma jaoks eraldi. Sellepärast võrreldi järgnevalt kahte trendi: üks neist on alaealiste ja noorte (10-19-aastased) osakaal kogu rahvastikus; teiseks alaealiste ja noorte osakaal kõikidest politsei poolt registreeritud õiguserikkujatest.

¹ Alaealiseks loeb kehtiv EV kriminaalkodeks isikut vanuses 14-17 aastat. Alla 14 aastast isikut loetakse lapsealiseks ja 18 ning vanemat täisealiseks. See ei lange kokku näiteks Lastekaitseseaduses kasutatava lapse mõistega. Alaealiseks õiguserikkujaks võib aga lugeda ka nooremalt kui 14 aastast alaealist, kes on eksinud reeglite vastu, mis on seotud tema vanusest tuleneva staatusega.

Joonis 1. Alaealiste õiguserikkujate osakaal vastava vanusegrupi elanikkonnas

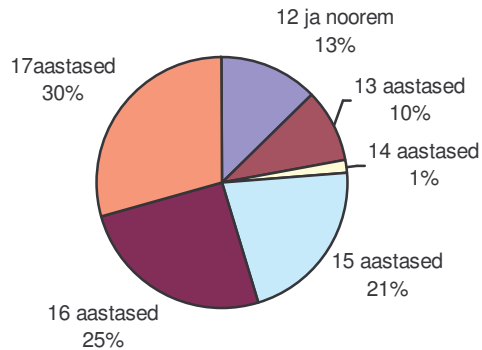
Joonisel ilmneb kaks tendentsi. Esiteks, viimase 5 aasta jooksul alaealiste osakaal väljaselgitatud kurjategijate üldarvust on olnud pidevas langustendentsis. Samal ajal registreeritud alaealiste õiguserikkujate absoluutarv on kasvanud. Nende osakaal langeb seetõttu, et registreeritud kuritegusid toime pannud isikute üldarv kasvab kiiremini kui alaealiste õiguserikkujate arv. Teise tendentsina tuleb välja tuua alaealiste osakaalu kasv kogu elanikkonnas. Arvestades seda, et noorte inimeste kriminaalne aktiivsus on reeglina kõrgem kui elanikkonna kriminaalse aktiivsuse keskmine näitaja, võiks oodata, et alaealiste osakaalu suurenemine toob kaasa kuritegevuse kasvu üldiselt ning ka alaealiste kuritegevuse kasvu. Graafikul toodud andmed näitavad aga vastupidist tendentsi, mida saab ilmselt seletada asjaoluga, et kriminaalselt kõige aktiivsemate alaealiste (16-17 eluaastat) osakaal kogu elanikkonnas ei ole kasvanud.

Samas võib just sellise vanusegrupi absoluutarvu ja osakaalu kasvu oodata veel järgmise 5-7 aasta jooksul. Nn laulva revolutsiooni ajal sündinud lapsed saavad neil aastatel teismelisteks. 1980-tel aastatel sündide arv pidevalt kasvas ja saavutas maksimumi 1998.aastal (24 725 sündi). Võrreldes seda arvu näiteks 1999. aastaga, mil Eestis sündis 12 207 last, ilmneb sündide arvu rohkem kui kahekordne vähenemine.

Arvestades kõrgemat kriminaalset aktiivsust, mis on noortele omane, võib ennustada et järgmise 5-10 aasta jooksul kuritegevus üldiselt ja alaealiste kuritegevus jätkavad kasvamist. Noorte osakaalu suurenemine mõjutab kuritegevust mitte ainult sellisel, puht mehhaanilisel moel. Muutused elanike populatsiooni struktuuris toovad kaasa muutusi nii majanduslikus kui ka sotsiaalses situatsioonis. Probleemid, mis on seotud noorte vanusegruppi suurenemisega, võivad varju jääda, kuna ühiskond on koormatud teiste aktuaalsete probleemidega.

Järgmisena vaatleme alaealiste õiguserikkujate mõningaid sotsiaalseid karakteristikuid. Kokku oli 2000.a. lõpuks alaealiste õiguserikkujate andmepangas 3682 alaealist (1999.a. 3662), neist 86% olid poisid ja 14% tüdrukud. Alaealiste vanuseline jaotus on toodud joonisel 2.

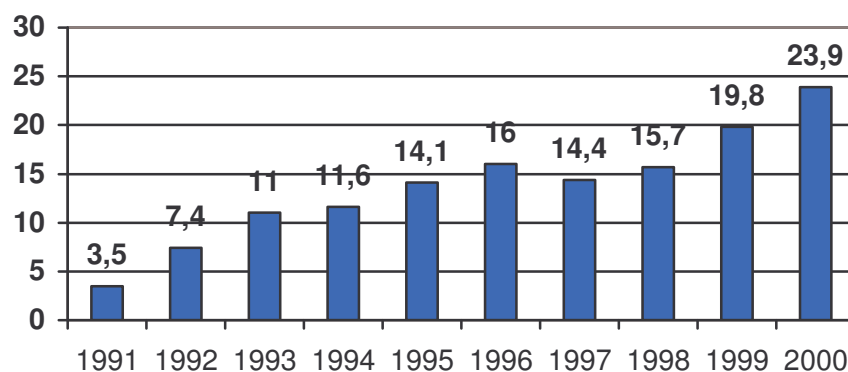
Joonis 2. Alaealiste õiguserikkujate vanusjaotus 2000.a.

Alaealiste õiguserikkujate andmepangas on valdav enamus 16- 17 aastasi noori (16-a: 831, 17-a: 959), need moodustavad 55% kõikidest alaealistest. Noorsoopolitsei andmetel need noored on enamasti põhikoolist välja langenud (kutseõppeasutusse nad astuda ei saa, kuna neil ei ole põhikooli lõputunnistust) ning nad ei leia ühiskonnas rakendust. See räägib sellest, miks just selle vanusegrupi noorukitele tuleb erilist tähelepanu pöörata ennetamiseks kuritegusid (põhjused – koolist väljalangemine, töötus, uimastid, jne.)

Kasvav tööpuudus on üldine probleem Eesti ühiskonnas. Eraldi tuleb aga pöörata tähelepanu alaealiste ja noorte töötusele. Joonisel 3 on näidatud, milline on 15-24 aastaste rühmas töötuse osakaalu dünaamika Eestis aastatel 1991-2000.

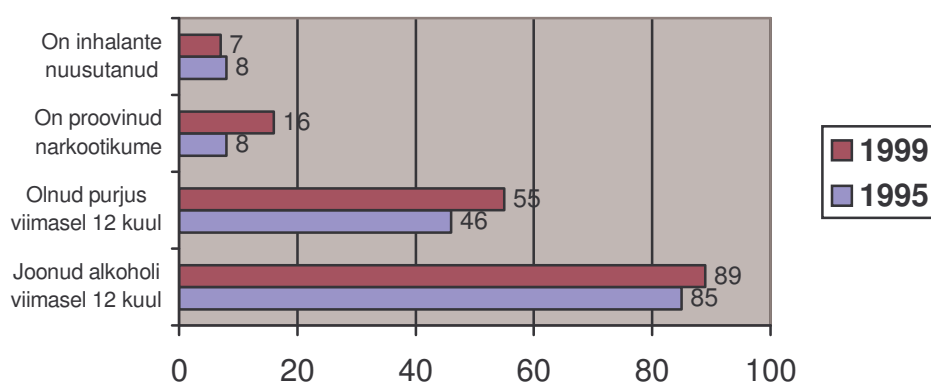
Joonis 3. Töötus 15-24 aastaste seas 1991-2000 (%)

Jooniselt on näha, et töötus noorte inimeste seas kasvab dramaatiliselt. Ehkki selline kasv toimub ka ühiskonnas üldiselt, on kõige kiirem töötuse kasvutempo just noortel ja alaealistel. 2000.a. oli töötuse määr 15-19 aastastel 41.3%. Töötuse protsent on mõnevõrra kõrgem naistel (43.2%) ja madalam meestel (39.4%). Erinevus eestlaste ja mitte-eestlaste vahel on aga tunduvalt suurem. Töötuse määr 15-24 aastaste eestlaste puhul on 19.7%, sama näitaja mitte-eestlaste puhul 30.7%.

Statistika näitab veel üht ohtlikku tendentsi noorte käitumises, milleks on kasvav alkoholi ja illegaalsete uimastite tarbimine. Alkoholi kuritarvitamisest kui probleemist Eestis räägitakse juba aastaid. Ehkki illegaalsete narkootikumide tarbimine Eestis jääb praegu arenenud maadele alla, on see viimaste 5 aasta jooksul väga kiiresti kasvanud. Õpilase uimastikäitumist on uurinud 1995.a. ja 1999.a. läbiviidud Euroopa Kooliõpilaste Alkoholi ja Narkootikumide Kasutamise Küsitlusuuring (ESPAD) ². Uuring näitas, et antud perioodil on tunduvalt kasvanud illegaalsete narkootikumide tarbimine Eestis.

Joonis 4. 15-16-aastaste kooliõpilaste uimastitarbimine Eestis 1995. ja 1999. aastal.

Allikas: Eesti Inimarengu Aruanne 2000

1995.a. oli 86 % kõikidest õpilastest aasta jooksul alkoholi tarvitanud vähemalt ühel korral. See niigi kõrge näitaja on veelgi kasvanud 1999. aastal, mil vastav protsent oli juba 89. Alkoholi kuritarvitatakse ka rohkem: õpilaste arv, kes on viimasel 12 kuul purjus olnud on kasvanud 46%-st 1995.a. 55 %-ni 1999.a..

Kõige suurem oli kasv aga illegaalsete narkootikumide tarbimise osas. Nende ainete tarbimine on samal perioodil kahekordistunud. Eesti Inimarengu Aruanne, kus on esitatud probleemi põhjalikum analüüs, märgib et “Eestis on oht muutuda narkomaaniks eelkõige sotsiaalselt marginaalsetel noortel. Kõige problemaatilisem uimastikasutamine — herooinitarbimine — on kõige levinum Ida-Virumaal, kus on ka kõige rohkem töötuid ja madal elatustase. Uimastitarbimine ei ole mitte ainult probleemi allikas, vaid paljudel juhtudel ka selle tagajärg. Et vähendada uimastite tarbimisega seonduvaid probleeme, peab parandama sotsiaalselt marginaalsete noorte eluolu tervikuna. Teisalt peaks tähelepanu pöörama ka sellele, et praegused uudishimust proovijad ei muutuks problemaatilisteks tarvitajateks ja et proovijate hulk ei kasvaks. Siin on suur tähtsus ennetustööle õpetuse ja alternatiivsete vaba aja veetmise võimaluste pakkumise kaudu.”³ Siinkohal peab märkima, et Kirde-Eesti regionile on omane ka kõrgem kuritegevuse tase kui Eestis tervikuna.

² Estonian Human Development Report 2000, <http://www.undp.ee/nhdr00/en/2.2.html>

³ Eesti Inimarengu Aruanne 2000, <http://www.undp.ee/nhdr00/2.2.html>

Uimastitarbimine alaealiste õigusrikkujate poolt näitab ESPAD tulemustega sarnast tendentsi. Alkohooljoobes oli 14.6 % politsei poolt 2000. aastal kinnipeetud alaealistest. Alaealiste õiguserikkujate andmepangas 1998-2000. arvel olevatest alaealistest, kelle tuvastati ametlikult uimastite tarvitamine, annab ülevaate järgmine tabel.

Tabel 2. Alaealiste õigusrikkujate poolt toksiliste ainete, alkoholi ja uimastite tarbimine 1998-2000.

	1998	1999	2000
Toksiliste ainete tarvitajad	163	135	126
Alkoholi tarvitajad	777	708	894
Narkootiliste ainete tarvitajad	139	153	338

Välja võib tuua järgmised üldised tendentsid:

- Toksiliste ainete tarvitamine noorte seas ilmutab mõningast vähenemistendentsi;
- Noorte alkoholi tarbimine on viimastel aastal mõnevõrra kasvanud, mis on arvatavasti seotud alkoholi kerge kättesaadavusega alaealistele;
- Narkootiliste ainete tarvitajate hulk kasvab kiiresti võrrelduna toksiliste ainete ja alkoholi tarbimisega alaealiste õiguserikkujate hulgas.

II Eestis läbiviidud noorte hälbekäitumist käsitlevad uuringud

Järgnevas ülevaates esitatakse 10 empiirial põhineva uuringu kokkuvõtted, mis vastavad teaduslikele standarditele ning mis olid kättesaadavad projekti lõpparuande koostamise ajal.

1. Uuringu nimetus: **Käitumishälvikute koolid Eestis, 1997.**

Uuringu autorid: Väino Rajangu, Mai Meriste.

Finantseerija: EV Sotsiaalministeerium.

Uuringu eesmärk: Anda ülevaade käitumishälvikute edaspidistest õppimisvõimalustest, õppevormidest, tutvustada vastavaid erikoole, nende spetsiifikat.

Uuringu objektid: Kaagvere Erikool, Puiatu Erikool, Tapa Erikool, vanglakoolid Rummu Erikutsekool, Tallinna Kutsekool nr.5, Viljandi Erikutsekool, Tallinna 11. Õhtukeskkool, Pärnu Kutsekeskkooli õppegrupp Pärnu vanglas.

Uuringu meetod: küsitlusuuring

Kokkuvõte: Uuring annab tervikülevaate Eestis paiknevatest erikoolidest ja erikutsekoolidest. Info iga erikoolikohta on toodud järgmise skeemi järgi: kooli aadress ja telefon, kooli direktor, asutamise aeg, kooli spetsiifika, õpilaskohtade arv, õppekeel, millist haridust kool annab, kooli personal, kooli komplekteeritus, materiaalne baas, kontaktid teiste õppeasutustega.

On toodud ka ülevaade kuritegevusest ja kuriteo toimepannud isikutest.

Uuring on kirjeldav, sügavam analüüs puudub.

2. Uuringu nimetus: **Alaealiste kriminaalset karjääri mõjutavad sotsiaalsed faktorid, 1997.**

Asutus: Eesti Vaimse Tervise Liit

Uuringu autorid: Judit Strömpl (projekti juht), J. Jedomskihh, T. Kadajane, A. Markina.

Finantseerija: EV Sotsiaalministeerium.

Uuringu eesmärk: Vaadelda, kuidas sotsiaalse interaktsioonide käigus kujunevad suhted alaealiste ja Eesti ühiskonna (läbi sotsialiseerimisagentide) vahel

Uuringu meetod: osalusvaatlus, biograafiline uuring, teksti analüüs.

Uuringu kokkuvõte: Uuring näitas, et praeguses Eesti ühiskonnas on piisavalt faktoreid, mis soodustavad noorte hälbiva käitumise arengut. Need faktorid puudutavad eelkõige lapse lähikeskkonda – perekonda ja kooli.

Ülemineku ühiskonnas on sotsiaalsete normide süsteem alles kujunemas. Eestis puudub riiklik kontseptsioon lapse heaolust, sellest, kes lapse eest vastutab ja missugused on riiklikud garantiid lapse heaolu tagamiseks.

Sageli mõistetakse mõnda perekonda kui lapsele ohtliku keskkonna, kust laps tuleb tema enese huvides eraldada. Kogemus ja mitmed tehtud uuringud näitavad vastupidist, et lapsel on parem olla probleemses perekonnas kui ilma perekonnata. Seda tuleks arvestada lastekaitse kontseptsiooni kujundamisel. Kui ühiskond on tõsiselt huvitatud laste kaitsmisest, siis peaks sotsiaalpoliitika tegelema eelkõige

perekonna kaitsmisega. Probleemse lapse isoleerimise ja karistamise asemel tuleb luua tingimused, et lapsed ja noored saaksid sotsialiseeruda ja integreeruda Eesti ühiskonda, et neist kasvaksid ühiskonna täisväärtuslikud liikmed.

Kool, mis on perekonna järgi tähtsusetult teine sotsialiseerumise agent, ei täida enam oma põhieesmärki - edastada ühiskonna üldisi väärtusi ja norme. Kooli eesmärgiks on saanud faktiliste teadmiste võimalikult suur hulk, kõrgkooli astunute arv või riigieksami keskmine hinne. Kõik see tuleb laste arvelt, tulemusena ei leidu koolis kohta kõigile lastele.

3. Uuringu nimetus: Eesti käitumishälvikute erikoolid 1998/99.

Teostav asutus: TÜ Sotsiaalteaduskond, Eripedagoogika osakond.

Projekti juht: Jaan Kõrgesaar.

Tellijafinantseerija: EV Haridusministeerium

Uurimuse eesmärk: kirjeldada käitumisprobleemidega õpilastega tegelevate koolide funktsioone.

Uurimisobjektiks valiti kolm riiklikku režiimset erikooli käitumishälvikutele (Kaagvere, Puiatu ja Tapa) ja kaks riiklikku sanatoorset kooli närvi- ja käitumishälvetega õpilastele (Orissaare ja Vastseliina).

Uurimismeetod: süvaintervjuud erikoolide õpilastega, õpetajate-kasvatajatega ja fookusgrupi intervjuu erikoolide direktoritega.

Uuringu kokkuvõtte: Uuring näitas, et kasvatajad, õpilased ja direktorid pidasid erikoolide tähtsamateks ülesanneteks järgmiste eesmärkide saavutamist: isiksuse ümbermuutmine, iseseisvaks eluks ettevalmistamine, käitumise kontrollimine, teadmiste andmine. Sanatoorsete koolide ülesandena nähti sarnaselt erikoolidele isiksuse ümbermuutmist, iseseisvaks eluks ettevalmistamist, teadmiste andmist. Erinevus oli selles, et sanatoorsete koolide funktsioonide hulka ei kuulu käitumise kontroll. Seega oli uuringu autorite poolt tehtud järeldus, et erikoole ja sanatoorseid koole saab vaadelda kui rangema ja vähem rangema režiimiga koole käitumisprobleemidega lastele.

Intervjuudest selgus, et nendest funktsioonidest kõige paremini täidavad nii erikoolid kui ka sanatoorsed koolid kontrolli funktsiooni. Õpilaste arengut soodustava keskkonna funktsiooni täidavad need koolid puudulikult.

Mis puudutab teadmiste andmist, siis selle funktsiooni täitmist sai pidada rahuldavaks. Teadmiste andmist soodustavad range kontroll, õppimistunnid peale kooli, väikesed klassid. Teadmiste andmist takistavad õpilaste motivatsiooni puudus, teadmiste erinev tase, õpetajate ühekülgsed õpetamismeetodid, abiõpetajate puudumine, tavakooli õppekava kõrged nõudmised.

Uurimuses leiti, et eri- ja sanatoorsetes koolides ei ole õpilaste tegevusse rakendamise viis, määr ega suhted pedagoogidega piisavad ega adekvaatsed, et saavutada probleemsete laste käitumise ja mõtlemise muutmine.

Leiti, et koolide tööd takistavad õpilaste vähene motiveeritus, erialaspetsialistide vähesus, kooli personali ebapiisav omavaheline koostöö, ebapiisav koostöö laste vanematega ja ühiskonna vähene huvi luua käitumisprobleemidega õpilaste toimetulekut toetav süsteem.

Uuringu käigus ilmnis, et lisaks funktsioonidele, mis on seaduse poolt ette nähtud, täidavad sanatoorsed koolid ka lastekaitsefunktsiooni, millele on olnud ühiskonnas konkreetne nõudlus.

4. Uuring: Sotsiaalsete riskiteguritega lapsed Tallinnas: võimalus ja/või paratamatus kasvada seaduserikkujaks.

Teostaja nimi: Eda Heinla.

Uurimise eesmärk: Analüüsida, kuidas hindavad oma elukeskkonda, hariduse omandamist, vaba aja veetmist, tulevikuperspektiive mitmete sotsiaalsete riskiteguritega ja probleemkäitumisega lapsed.

Uurimisobjekt: keskmise riskitasemega, kõrge riskitasemega ja hooldamata lapsed.

Uurimismeetod: kvalitatiivne intervjuu. Intervjueeriti 7 last vanuses 10-15, nendest 6 poissi ja 1 tüdruk, 5 last rahvuselt eestlased ja 2 venelased; intervjuerimine toimus jaanuar – aprill 2000.a.

Uuringu tulemused: Artiklis, mis oli avaldatud kogumikus “Mitte ainult võitjatest” (vt. L. Hansson, 2001) analüüsitakse uuritavate laste koduse olukorra, haridustee ja uimastite kasutamisega seotud riskitegureid ning laste tulevikuperspektiive. Laste riskitegurid on perekond, kodu, haridustee ja uimastite väärkasutamine. Intervjueeritud lapsed olid peredest, mis elavad allpool vaesuspiiri või otseses vaesuses. Perekonna majandusliku olukorra määramatus ja ebastabiilsus hirmutab lapsi, teeb nad ebakindlaks või täiesti tuimaks. Aastaid ilma tööta olnud vanemate lapsed on perekonna materiaalse olukorra mõtetest välja tõrjunud, ei suuda arutleda selle üle, kuidas vanemad võiksid raha saada.

Varasemad uuringud on näidanud, et vaesest peredest lapsed tunnevad kõige sagedamini nii õpilaste kui õpetajate ebasoosingut. Koolikeskkond on nendele lastele võõras, nad ei tunne end seal piisavalt turvaliselt. Lapsed on sageli agressiivsed, sagedaste ja pikkaajaliste koolist puudumiste tõttu ei võtta nad omaks koolis kehtivaid reegleid ja distsipliini. Koolis kehtiva normprogrammi ei ole nad võimelised omandama. Hooldamata lapsed, kes on koolist ära olnud 3-4 aastat, ei saa tavakoolis õpinguid jätkata, neil on taandarenenud selleks vajalikud oskused.

Perekonnasuhted, kontakt vanematega, mis on alaealiste sotsialiseerimise üks põhiteguritest, on uuritava kontingendi juhul kaotatud. Puudub kokkukuuluvuse tunne, lapsed ei ole harjunud perekonnarutiiniga – kokkulepetega, koduste reeglitega, normidega – mis soodustab antisotsiaalset käitumist. Laste elust puuduvad “olulised teised”, kelle olemasolu on tähtis identiteedi väljakujundamiseks.

Kõikide intervjueeritud laste vanemad olid alkohoolikud. Vanemate alkoholi väärkasutamine mõjutab laste elutegevust, psüühikat, käitumist. Et välja elada, hakkab laps valima jõukohaseid toimetuleku viise nagu valetamine, kodu vältimine, täiskasvanute süüdistamine, olukorraga leppimine, ükskõiksus.

Riskitegurite kompensatsioonina on uuringus käsitletud kahte tüüpi tegevust. Esiteks uimastite tarbimine ja teiseks kamba liikmeks olemine. Selleks, et toime tulla eluga, kasutavad kõrge riskiteguritega ja hooldamata lapsed alkoholi ja sisehingataavaid toksilisi ained. Need lapsed otsivad toetust teistelt sarnastelt lastelt. Kambast leiab

laps ühtekuuluvuse ja kaitstuse tunde. Olles kamba liige teeb laps asju, mis on kambale olulised: kerjamine, näppamine, uimastite tarvitamine jms.

Autor jõuab järeldusele, et suure tõenäosusega kujunevad sotsiaalsete ja majanduslike toimetuleku probleemidega kodudest pärit ning käitumis- ja sõltuvushäiretega lastest kurjategijad, narkomaanid ja oma eluga mitte toimetulevad isikud. Probleemistiku üks võimalik lahendustee on lastekodude või internaatkoolide rajamine kõrge riskitasemega ja hooldamata lastele, kes ei ole seadusrikkujad või väljakujunenud narkomaanid.

5. Uuring: Noorte uimastikäitumise perekondlikest tagamaadest.

Uuringu autor: Kati Hammer-Pratka.

Uuringu eesmärk: Uurida noorte uimastikäitumise võimalikke perekondlikke mõjutegureid.

Uuringu objekt: Lapsevanemad, kelle kodus kasvavad teismelised (14-17.aastased).

Meetod: Euroopa Kooliõpilaste Alkoholi ja Narkootikumide Kasutamise Küsitlusuuringu (ESPAD) ja uuringu "Eesti 98" materjalide analüüs.

Uuringu tulemused: Oma analüüsis lähtub autor probleemi sotsiaalsest aspektist. See, kuidas legaalseid ja illegaalseid uimasteid kasutama õpitakse ja nende kasutamist jätkatakse, sõltub peamiselt indiviidi ümbritsevatest kultuurilistest tõekspidamistest ja väärtustest, samuti inimestest, kellega koos neid aineid kasutatakse. Kui tahetakse keskenduda kuritarvitamisega seonduvale, siis kõige efektiivsem viis seda kontrollida ja ennetada on läbi sotsialiseerimise. Kõige tähtsam soitsialiseerimise agent on perekond. Nii vanemate ja lapse vahelisi häid suhteid, kui ka vanemate omavahelist head läbisaamist peetakse uimastite tarbimist piiravaks teguriks.

Analüüsisides küsitlusuuringu andmed selgus, et:

- koduse uimastite tarbimise mõju paistab olevat vaieldamatult oluline – mida enam kodus uimastitarbimist vahetult jälgitakse, seda enam ise hiljem tarvitatakse;
- mida enam õpilased tajuvad oma vanemate hoiakut nende uimastitarbimisele negatiivsena, seda väiksema tõenäosusega nad uimasteid tarbivad. Erinevus ilmnes soolises jaotuses: poiste jaoks ei olnud olulise tähtsusega nende poolt tajutud vanemate hoiak purjus olemise suhtes. Rahvuslikus jaotuses erinevusi ei esinenud.

Autor väidab, et uurimisel on ennetustöö ja interventsiooni seisukohalt rakendusvõimalusi. Kasutades perekondlikke faktoreid ennetustöös, tuleb meeles pidada, et need on ainult üks osa teismeliste uimastitarbimist mõjutavatest teguritest. Senine ennetustöö on näidanud, et kõige efektiivsemad on need programmid, mis on adresseeritud mitmetele erinevatele riskiteguritele kombineeritult. Ennetustööd tuleks alustada enne teismelise iga. Vanemate hoiakute mõjutamine oleks võimalik läbi nende narcoalaste teadmiste tõstmise. Peresuhete mõjutamiseks sobivad igasugused perede tugevdusprogrammid, mille näiteid leidub ka Eestis. Selektiivne preventioon keskendub spetsiifiliselt just riskigruppidele, mis antud uurimuse kohaselt koosnevad õpilastest, kelle peredes on nõrk vanemlik kontroll ja kelle vanemad ei saa omavahel läbi. Efektiivne on narcoennetustöö siis, kui sellesse kaasatakse terve perekond ja

töötatakse väikestes rühmades, kus õpitakse erinevaid sotsiaalseid, kasvatuslikke ja suhtlemisoskusi.

6. Uuring: Miks Narva noored tarvitavad uimasteid?

Autor: Airi-Alina Allaste.

Uuringu objekt: mitte-eesti teismelised Narvas.

Uuringu eesmärk: Selgitada põhjuseid, miks Narva noored tarvitavad enam kui Eestis keskmiselt nii legaalseid kui illegaalseid uimasteid ja miks oht muutuda süstivateks narkomaaniks on seal suurem kui mujal Eestis.

Uuringu meetod: avatud intervjuud 23 noortega töötava täiskasvanuga ja kolme teismelisega ning kaheksa rühmaintervjuud kokku 40 teismelisega.

Uuringu tulemus: Narva on omapärane regioon, piirilinn, kus majanduslikud olud on suhteliselt halvad, töötus suur, keskmine palk madal. Seoses eesti keele ebapiisava valdamisega on Narva noorte tulevikuväljavaated väljaspool Ida-Virumaa piiratud. Linnas on levinud “muulaste sündroom”, noored tajuvad ennast teisejärguliste ja võimalustest ilma jäetud inimestena. Elades muulasena raskete tingimustega regioonis, moodustavad kõik noored teatud mõttes riskirühma.

Noorsootöötajad ja haridusvaldkonna töötajad nimetavad eelsoodumuseks probleemidele noorte vaba aja veetmise puudumist. Ehkki linnas tegutseb palju organisatsioone ja noorte klubisid, erinevate põhjuste tõttu on nende tegevusse hõivatud ainult kümnendik noori. Põhjusteks on see, et esiteks, ei tea paljud noored nende klubide ja organisatsioonide olemasolust ja tegevusest; teiseks, enamusele tunduvad need organisatsioonid elitaarsetena ning nad ei julge sinna minna; kolmandaks põhjuseks on rahapuudus. Lisaks sellele on noortes juurdunud passiivsus ja ükskõiksus.

Uimastid Narvas (k.a. tubakas, alkohol, illegaalsed narkootikumid) on illegaalsete äritsejate käest alaealistele kergesti kättesaadavad. Enamus küsitletud noorest teadsid, kust saab osta illegaalseid narkootikume.

Nii legaalsete kui ka illegaalsete uimastite tarbimine Narvas on Eesti keskmisest suurem. Suitsetamine ja joomine on niivõrd levinud, et seda peetakse normaalseks. Narvas puudub väline kontroll alaealiste uimastite tarbimise üle. Tubakas ja alkohol on kättesaadavad noortele, ehkki seadusega ei ole see lubatud. Sageli ei järgne legaalsete uimastite tarbimisele karistust. Teisest küljest ei takista uimasteid tarbimast noorte endi arusaamad ja väärtushinnangud. Sageli toetatakse eeskujule ja mida rohkem on nooruki sõprade hulgas mingi mõnuaine tarbijaid, seda tõenäolisem on tema enda muutumine sama aine tarbijaks. Sageli annavad eeskujuna vanemad ja sugulased.

Ebamäärase tulevikuga noored on keskendanud elu lühiajaliste naudingute otsimisele ja ei väärtusta tervist kui kaugemas tulevikus vajava minevat kapitali. Narva noor kasvab ümbruses, mis ei kujunda temas sisemisi tõkkeid kahjulikule tegevusele. Ehkki uimastite tarbimise tagajärgedest on noored teadlikud, ei takista see teadmine neid riskantselt tegutsemast. Noor inimene on mõjutatud tavadest ja eeskujudest. Pahadest ja nende kahjulikkusest rääkimise asemel – märgib autor – tuleks noorte jaoks muuta normaalseks tervislik ja ühiskondlik käitumine.

7. Uuring: Alaealiste õiguserikkujate kriminaalsed karjäärid 1985-1999.

Uuringu autor: J. Saar

Uuringu eesmärk: Avada selliste meessoost isikute edasiste kriminaalsete karjääride üldised seaduspärasused, kes on alaealisena toime pannud õiguserikkumisi. Muuhulgas vaadeldi ühiskondlike muutuste mõju nende isikute elukäikudele

Uuringu meetod: longituudmeetod (ühe grupi isikute pikaajaline jälgimine), isikliku toimikute analüüs, ankeetküsitlus.

Uuringu tulemus: Uuringu tulemusena saadi ülevaatlik pilt 317 isiku elukäikude kohta viimasel 15 aastal, kes panid alaealisena toime õiguserikkumisi ja viibisid 1984 aasta lõpul Erikutsekoolis nr. 2 või Viljandi Kasvatustöö Koolis. Kõige põhilisem järeldus on, et nende elukäik enamikul juhtudel ei ole olnud edukas. Vaid üksikutel on õnnestunud oma elu enam-vähem normaalsel viisil korraldada. Rohkem, kui tavaliselt, iseloomustab endisi alaealisi õiguserikkujaid kõrge surevus, tööalase karjääri puudumine (ei töötanud, töötanud) ja alalise elukoha puudumine. Kui hinnata neid skaalas "võitjad-kaotajad", on kindlasti tegemist valdavalt "kaotajatega".

Kriminaalse karjääri ja üldise elukäigu vahel on selge seos. Mida rohkem on vaadeldaval perioodil toime pandud kuritegusid ja karistusi, seda halvem on isiku sotsiaalne positsioon. Mida tõsisemad on toime pandud kuriteod, seda vähem edukas on olnud sotsiaalne adaptatsioon. Samas määras alaealisena erikasvatusasutusse paigutamine, haridustee katkemine, normaalse eriala puudumine, varases vanuses omandanud kahjulikud harjumused ja kindlasti ka sotsiaalne stigmatiseerimine kogu kontingendi juba ette ühiskonnas madalale positsioonile.

Endised alaealised õiguserikkujad ei ole tänastes tingimustes piisavalt konkurentsivõimelised. Mitte-eestlastel lisanduvad siia aga uue riigi ja ühiskonnaga integreerumise probleemid. Valimisse algselt kuulunud 126-st mitte-eestlastest on tänaseks Eestist lahkunud 18, surnud 13 respondenti, 8 kohta puuduvad andmed ja üks on teadmata kadunud. Eesti rahvusest 191 isikust oli samal perioodil surnud 7, 2 kohta puudusid andmed ja 1 oli teadmata kadunud.

Kuritegusid toime pannud isikud moodustasid kogu valimist 91.5%. Kuritegusid mitte toime pannud isikute grupp on eelkõige maalt pärit ja ka täna maal elavad isikud. Nad on kas töötanud, kodused või töötavad suhteliselt tagasihoidlikult tasustatud ja väheprestiižetel töökohadel. Kuritegude mitte toimepanemine on neil kaasnenud elust tagasitõmbumisega, võib-olla ka terviseprobleemidega.

Kõige edukamalt kohanenud isikud kuuluvad selliste indiviidide gruppi, kes on pannud alaealisena toime ühe kuriteo, kuid kellel puudub sellele kuriteole eelnev delinkventne karjäär.

Erikooli suunamine, mis tähistab kriminaalse karjääri varast algust koht, prognoosib vaieldamatult kõige paremini pikaajalist ja raskete kuritegudega toimuvat kriminaalset karjääri. Üldse oli valimist viibinud erikoolis 55 isikut ehk 17.3%. Ainult 1 isik nendest kuulus 15 aasta möödudes karistamata isikute gruppi. 10 isikut oli karistatud ühe korra, ülejäänud 44 isikut 2 ja enam korda. Neist 7 isikut oli toime pannud röövimisi, 5 isikut tapmisi ja 5 isikut seksuaalkuritegusid.

8. Uuring: Käitumishälvetega alaealiste kohtlemine ja rehabilitatsioon ning alaealiste käitumishälvete tekkimise ennetamine.

Uuringu autor: Judit Strömpl, TÜ.

Uuringu finantseerija: ETF, grant nr.2476.

Uuringu eesmärgid: Käitumishälvetega alaealiste kohtlemise uurimine, sotsiaaltöö alase uurimistegevuse teadusliku metodoloogia väljatöötamine ja rakendamine Eesti oludes.

Uurimismeetod: etnograafiline osalusvaatlus.

Uuringu kokkuvõtte: Projekti raames uuriti käitumishälvetega alaealiste kohtlemist ühes Eesti tütarlaste erikoolis (Kaagvere Erikool). Uurimise objektiks olid erikooli igapäevaelu sotsiaalsed interaktsioonid, mida uuriti etnograafilise osalusvaatluse meetodil, kirjeldati ja analüüsiti inimeste tegevust, interpretatsioone ja retoorikat konstruktsionistlikust teooriast lähtudes.

Uurimuse tulemuseks on erikooli siseelu kirjeldus ja analüüs, mille käigus on võimalik jälgida, kuidas ühiskonnas toimuvad muutused ja nn 'läänestumise' protsess toimub ühes konkreetse Eesti institutsioonis.

Selgus, et muutused toimuvad uute mõistete kiire vastuvõtmisega ning nendele omamoodi tähenduste omistamisega. Esialgsed tähendused, mida inimesed omistavad uutele mõistetele, ilmuvad eelkõige vastandina endistele nõukogude aegsetele mõistetele. Sageli uued mõisted, mis leiavad väljendust retoorikas, on vastuolus igapäeva praktikaga, kus on pigem säilinud endised tegutsemisrutiinid ja -meetodid. Muutused on seotud ka oma tegevusele uue tõlgenduse andmisega, mille eesmärgiks on sobitada retoorikas väljendatud ideaali praktilise tegevusega. Nii saavad uued sõnad sageli spetsiifilisi tähendusi. Nt lapse isoleerimine on seletatav kui 'lapse kaitse', tema allutamine erikooli režiimile kui 'lapsekeskse lähenemise' koostisosa, räägitakse 'meeskonnatööst', kuid samas on jälgitav üksteise ignoreerimine, usaldamatus ja passiivsus. Maailma kogemusi uurides selgub, et taoline vahe deklareeritud eesmärkide ja totaalse institutsiooni praktilise funktsioneerimise vahel on üldine, totaalsele institutsioonile omane nähtus.

Selleks, et toimuks tõeline muutus, peavad totaalsed institutsioonid muutuma mittetotaalseteks (on see üldse võimalik?). Näiteks peavad need muutuma avatuks eelkõige oma kontingendi suhtes või peavad neis olema asendatud senised meetodid täiesti uute sekkumismeetoditega hädasolevate laste kohtlemisel.

Selles uuringus on käsitletud ka rahvussuhete aspekt. Oma jälgimistulemustele tuginedes kirjutab autor, et vene ja eesti erikooli osad moodustavad justkui eraldi kogukondi. Nende vahelised suhteid kõige üldisemalt võib iseloomustada kui ükskõikseid. Vene personal praktiliselt ei räägi ja isegi ei saa aru eesti keelest. Eestlased küll saavad vene keelest aru, kuid väldivad keele kasutamist. Kõik ametlikud üritused personalile toimuvad eesti keeles ning vene personal võtab nendest üritustest osa rõhutatult passiivselt.

Suhted vene ja eesti kasvandike vahel olid täpselt samasugused nagu ka personali vahel - ükskõiksed. Ei olnud tülisid vene ja eesti tüdrukute vahel ja need tütarlapsed, kes valdasid mõlemaid keeli täitsid tõlkijatööd kergelt ja rõõmuga.

Vene tüdrukud tekitasid palju rohkem pahandusi ja käitusid protesteerivalt. Seletuseks on see, et kuna vene tüdrukutega töötava personali hulk oli väike, tõmbasid nad oma käitumisega tähelepanu endale just sellepärast, et koolis olid nad hüljatud. Eesti personal sarnaselt vene personalile näitas aktiivsemalt välja oma rahulolematust juhatuse tegevuse vastu.. Tegelikult oli eesti personal ja vene tüdrukud oma aktiivsusega, ning eesti kasvandikud ja vene personal oma passiivsusega rohkem sarnased üksteisega. Vene kasvandikud oma probleemse käitumisega sundisid pidevalt tegutsema ka kooli juhtkonda. Võib öelda, et nad hoidsid koolielu üleval ja mis on samuti oluline, juhtisid tähelepanu negatiivsetele nähtustele.

9. Uuringu pealkiri: Rahvusvaheline projekt STOP 2 – Alaealised seksitöötuses. Tallinn 2000.a.

Uuringu teostaja: Aire Trummal.

Asutus: Eesti Humanitaarinstituut, bakalaureuse töö.

Uuringu eesmärk: Kaardistada alaealiste prostitutsiooni probleem Tallinnas – selgitada nähtuse tagamaid, juhtida tähelepanu selle erinevatele osapooltele ning varieeruvatele esinemisviisidele.

Uuringu meetod: intervjuud alaealiste probleemidega tegelevate asutuste töötajatega, intervjuud alaealistega, kes on mingil viisil seksuaalse ekspluateerimisega kokku puutunud.

Uuringu kirjeldus: Uuring näitas, et alaealiste prostitutsioon esineb Tallinnas kahes vormis: alaealiste vahendamine bordellides/korterifirmades ning tänavalaste seksuaalne ekspluateerimine.

Sotsiaal-majanduslikult nõrgemates perekondades - vaestes, töötute liikmetega, sõltuvusprobleemidega peredes - on pinged suuremad ning seeläbi kasvab ka oht lapse tänavale sattumiseks. Ajaloolistest taustast johtuvalt kannatavad tänases Eestis taoliste pingete all enam muulaste perekonnad, kelle pahatihti ebapiisav keeleoskus takistab ühiskonda sulandumist ning vähendab võimalusi konkureerimiseks tööturul. Toodud tendentsidest tulenevalt moodustavad enamuse Tallinna tänavalastest vene keelt kõnelevad riskiperede lapsed. Tänavale sattunud lapsed ei jõua enam kooli, nende kesketeks inimsuheteks muutuvad kambasidemed teiste omasugustega. Suur osa sellistest lastest on toksikomaanid, paljud ka narkomaanid. Sõltuvusprobleemid, vajadus toidu ja raha järele sunnivad tänavalapsi leidma varieeruvaid viise enda äraelamiseks. Raha või muud tarvilikku muretsetakse põhiliselt kerjates või varastades. Osad alaealised teenivad prostitueerides; paljudel juhtudel väga väikese tasu eest. Prostitutsiooniga on tänavalaste hulgas seotud nii tüdrukuid kui ka poisse. Lisaks otsesele vajadusele raha või sõltuvusainete järele võivad mõjuteguritena, mis tõukavad alaealist prostitutsioonile, esineda ka psühholoogilised põhjused nagu kogetud seksuaalvägivald, vajadus tähelepanu järele jms.

Teise osa alaealiste prostitutsiooni probleemist Tallinnas moodustab tütarlaste vahendamine bordellides ja korterifirmades. Kuigi 1990-ndate keskpaigaga võrreldes on alaealiste hulk bordellides tunduvalt vähenenud, moodustavad nad veerandi bordelliprostituutidest, mis on väga tõsine näitaja. Ka antud seksuaalse ekspluateerimise vormi puhul on olulisteks probleemideks, mille mõjul prostitutsioonini jõutakse, töötus, vaesus, kogetud seksuaalvägivald, uimastisõltuvus. Alaealistest bordelliprostituutidest enam kui pooled saavad väljastpoolt Tallinna.

Kokkuvõttes tundub tänane olukord üsna masendav. Kahjuks pole võimalik leida kiireid lahendusi nii komplitseeritud ja mitmetesse suundadesse hargnenud probleemi lahendamiseks. Algust on selle tööga täna siiski tehtud. Kuigi konkreetsed arengustrateegiad alaealiste seksuaalse eksploateerimise probleemiga tegelemiseks puuduvad nii riiklikul kui ka linna tasandil, moodustab probleem paratamatu osa laste hoolekande laiematest kavadest. Positiivse arenguna on võimalik esile tuua Tallinna Linnavalitsuse põhjalikke sihiseadeid töös riskiperede ning tänavalastega. Püstitatud eesmärkide teostamine vähendaks ka prostitueerimiseni jõudvate alaealiste hulka Tallinnas, leevendades probleemi tekkepõhjusi (peresuhted) ning tegeledes senisest tõhusamalt tänavale sattunud laste edasise käekäigu kujundamisega. Konkreetselt seksuaalse eksploateerimisega võitlemiseks on Eestit kaasatud mitmetesse rahvusvahelistesse koostöödesse, milledest üks on ka käesoleva töö aluseks olev uurimus.

10. Uuringu nimetus: Nihked eesti noorte õigusteadvuses aastatel 1975-1998.

Uuringu teostajad: Lembit Auväärt, Hans Dsiss, Silvia Kaugia, Paul Kenkmann

Asutus: Õiguspühholoogide ja –sotsioloogide Tartu Ühing

Finantseerija: ETF grant 2169.

Uuringu eesmärk: Selgitada välja noorte õigusliku sotsialiseerumise agentide (eelkõige suhtlemispartnerid ja massimeediavahendid) mõju ning nihked noorte õigusteadvuses üleminekul riigisotsialismist vabaturumajandusse.

Uurimismeetod: küsitlusuuring (kordusuuring)

Uuringu kokkuvõtte: Uuringus keskenduti eelkõige suhtlemispartnerite (perekonna, koolikaaslaste, õpetajate, juhuslike tuttavate jne) ning massikommunikatsiooni-vahendite mõjule.

Kahekümne aasta jooksul on sotsialiseerumisagentide tähtsuses ja suhtelises mõjus toimunud mitmeid olulisi muutusi. Peamine, mis silma hakkab, on sõprade osatähtsuse suurenemine noorte elus. Kuna sõbrad on tavaliselt eakaaslased, siis on üsna mõistetav, et õigusteadmiste ja käitumisjuhiste saamisel on noorte jaoks suurema tähtsusega siiski massimeedia ja vanemad.

Samas on aga noortel soov sarnaneda eelkõige oma sõpradega, kelle poole pöörduetakse ka siis, kui on vaja nõu küsida. See lubab omakorda järeldada, et noored on muutunud vähem kodukeskseks, veetes suurema osa ajast sõprade seltsis ja olles viimastest siis ka rohkem mõjutatud.

Märgatavalt on vähenenud noorte silmis kool ja õpetajate maine. Kool ei täita oma sotsialiseeriva rolli, mis võib olla seotud õpetajaameti maine langusega ühiskonnas, aga ka muutustega kooli õppeprogrammides.

Uuringu tulemused kinnitavad: sotsialiseerumisagendid moodustavad omavahel seemiselt seotud grupid. Nende gruppide raames võivad üksikud agendid üksteist asendada ehk välja vahetada, ilma et see mõjutaks oluliselt sotsialiseerumisprotsessi. Kui aga mingi agentide rühm osutub defektseks, siis on defektne ka nende mõju resultaat.

Uuringu käigus ei õnnestunud avastada erilisi õigusliku sotsialiseerimise agente. Õiguslik sotsialiseerumine toimub koos üldise sotsialiseerumisega ja on selle üks

aspekt. Küll aga tuvastati, et sotsialiseerumisagendid moodustavad hierarhilise struktuuri, mis noortegrupiti (keskkooliõpilased, kutsekooliõpilased, õiguserikkujad) erineb.

Kokkuvõte ja ettepanekud

Vaadeldes Eesti kuritegevuse statistikat, ilmneb et selle põhjal on väga raske saada ammendavat pilti alaealiste kuritegevusest ja samuti alaealiste kurjategijate ja õiguserikkujate kontingendi rahvuslikest karakteristikutest. Selleks, et luua niisugune pilt on seetõttu paratamatult vajalikud spetsiaalsed uuringud. Siinjuures võib olemasolevate andmete põhjal öelda, et lähemate aastate jooksul toimub alaealiste osakaalu suurenemine kogu elanikkonnas. Kui sellistele muutustele elanikkonna vanuselises struktuuris ei järgne adekvaatseid muutusi ühiskonna sotsiaalses infrastruktuuris (nt uued hariduslikud võimalused, erialade omandamine, tööhõive tagamine), võib eelnimetatud muutustega kaasneda uusi sotsiaalseid probleeme. Teine probleem, millele tuleb pöörata erilist tähelepanu, ja mis on seotud nii elanikkonna demograafilise struktuuri muutustega, töötuse kasvuga, kui ka kuritegevusega, on illegaalsete uimastite tarbimise märgatav kasv noorte poolt. Sellele viitavad nii kuritegevuse statistika muutused kui ka viimastel aastatel läbiviidud uuringud.

Vaadeldes 1985-2001 Eestis läbiviidud teaduslikke uuringuid noorte hälbekäitumise vallas, tuleb esile tõsta järgmisi momente. Esiteks ei ole neis põhjalikumalt käsitletud integratsiooni probleemide ja hälbekäitumise seoseid. Ehkki mitmes uuringus (nt Allaste, Strömpl) on rahvuslikele aspektidele tähelepanu pööratud, ei ole millegipärast nii olulisele probleemile spetsiaalselt pühendatud ühtegi sotsiaalteaduslikku uuringut. Teiseks võib uuringute põhjal siinse ühiskonna ühe olulisema probleemina näha ohtu muulaste jätkuvaks marginaliseerumiseks, mis on tingitud nii objektiivsetest kui subjektiivsetest faktoritest. Objektiivsete faktoritena on käsitletav näiteks Eesti majandusliku orienteerituse muutumine, tootmissfääri vähenemine ja teenindava sektori kasv, mis toob omakorda kaasa tööhõive struktuuri olulisi muutusi. Subjektiivsete faktoritena võib välja tuua noorte muulaste hulgas levinud ükskõiksus, perspektiivtuse tunne, tõrjutuse tunne, mis samuti raskendab nende siinsesse ühiskonda integreerumist. Pigem toimub subkultuursete nähtuste kasv, mis on sageli seotud hälbekäitumisega. Neid mõlemaid faktoreid tuleks seetõttu lähemalt ja eelarvamusteta tundma õppida kasutades selleks muuhulgas sotsiaalteaduslikke meetodeid.

Konkreetsete uurimisvaldkondade ja –teemade formuleerimine ja esitamine sfääris, kus puutuvad kokku mitte-eestlaste integratsioon ja hälbekäitumine ning mis on seniste uuringutega katmata, nõuaks nii uuringute tellijailt kui võimalikelt täitjailt põhjalikumat eeltööd.

Lisa 1

Bibliograafia Eesti noorte hälbekäitumist käsitlevast teaduskirjandusest:

1. Allaste, Airi-Alina. Miks Narva noored tarvitavad uimasteid? Kogumikus L.Hansson (toim) Mitte ainult võitjatest. Tallinn: TPÜ RASI, 2001, pp.124-141.
2. Allaste, Airi-Alina. Uimastite levik noorsoo hulgas. Tallinn: Infotrükk, 2000.
3. Auväärt Lembit, Dsiss H., Kaugia S., Kenkmann P., Raska E. Noorte õigusliku sotsialiseerumise uurimine üleminekul riigisotsialismist vabamajandusse: Materjale kordusuuringust. TÜ: Tartu, 1999.
4. Ginter, Jaan, Heldur Saarsoo, Jaan Sootak. Alaealiste õiguserikkumised: kriminaalõiguslik, menetluslik ja kriminoloogiline aspekt. Tartu : Juura, 2000.
5. Hammer – Pratkan, Kati. Noorte uimastikäitumise perekondlikest tagamaadest. Kogumikus L.Hansson (toim.) Mitte ainult võitjatest. Tallinn: TPÜ RASI, 2001, pp. 108-123.
6. Heinla, Eda. Sotsiaalsete riskiteguritega lapsed Tallinnas: võimalus ja/või paratamatus kasvada seaduserikkujaks. Kogumikus L.Hansson (toim) Mitte ainult võitjatest. Tallinn: TPÜ RASI, 2001, pp. 92-107.
7. Kase, Tiina. Ülevaade alaealiste õigusrikkumistest : 1999. a. andmete alusel. Sotsiaaltöö, 2000, nr. 3, lk. 6-8.
8. Kaugia, Silvia. Estonian Institutions of Justice within Legal Socialization System of Young. Juridica International Law Review. University of Tartu, III, 1998.
9. Kaugia, Silvia. Legal Knowledge of Estonian Youth: Comparison of 1970s and 1990s. Juridica International Law Review. University of Tartu, V, 2000, pp 20-29.
10. Kaugia, Silvia. Structure of Legal Consciousness. Juridica International Law Review. University of Tartu, I, 1996.
11. Kilk, Galina. Kriminaalhooldus ja sotsiaaltöö: alaealiste sotsiaalse rehabilitatsiooni võimalusi. Magistritöö. Tallinn: TPÜ, 2001.
12. Korp, Erki, Enn, Ülly, Leppiman, Anu. Lapsed, kes kõnnivad omapäi...:võimalusi tööks vanemliku hoolitsuseta lastega. Tallinn: Avatud eesti Fond, 1999.
13. Kõrgesaar, Jaan, jt Eesti käitumishälvikute erikoolid 1998/1999: uurimisprojekti aruanne EV Haridusministeeriumile. Tartu: TÜ Sotsiaalteaduskond, 1999.
14. Laane, Estelle. ESRÜ Ennetustöö keskuse “Tootsi tuba” praktiline kogemus tegelemisel probleemkäitumisega lastega. Magistritöö. Tartu: TÜ Sotsiaalteaduskond, 2000.
15. Leppiman, Anu. Tänavalapsed: kasvav sotsiaalne probleem. Kogumikus T. Tulva (toim.) Teaduselt praktikale: uurimusi ja arutlusi sotsiaaltöö teemadel. Tallinn: TPÜ, 1998, lk.71-79.
16. Narusk, Anu. Noored ja uimastid. Tallinn: Akadeemia Trükk, 1996.
17. Paidre, Anu, Ülevaade alaealiste komisjonide tööst. Sotsiaaltöö, 2001, nr. 1, lk. 16.
18. Poulton, Michelle (toim.) Perekonna toetuseks : abi eriti raskesse olukorda sattunud lastele : III Balti riikide seminari kokkuvõte : 14.-18. juuni, 1995, Tartu, Eesti, Sveits : M. Poulton, 1995.

19. Põldemaa, Kersti. Konverents "Alaealised seksitööstuses" : rahvusvahelise prostitutsioonivastase projekti STOP järjekordne etapp. Sotsiaaltöö, 2000, nr. 3, lk. 5.
20. Rajangu Väino, Mai Meriste. Käitumishälvikute koolid Eestis. Tallinn : Tallinna Tehnika Ülikool, 1997.
21. Saar, Jüri. Alaealiste õigusrikkujate hilisematest kriminaalsetest karjääridest 1985-1999 longituuduuringu andmetel. Sotsiaaltöö. Ilmumas
22. Saar, Jüri. Kiivakiskunud elu. Tallinn: Eesti Raamat, 1989
23. Siplane, Andres. Riiklikest pingutustest uimastivastases võitluses. Riigikogu Toimetised, 1406-5665, 2000, nr. 2, lk. 209-212.
24. Strömpl, Judit. Changes in Estonian juvenile justice system: from residential control of young female delinquents to residential care of female youngsters in trouble. Crime Control: Current Problems and Developments in Prospect. XIII Baltic Criminological Seminar 2000 June 25-26. Ed. by Saar, J. Annist, A., Markina, A. Tallinn: TPÜ Kirjastus., 2001, pp. 164-173.
25. Strömpl, Judit. Changing Rhetoric - Changing Institution: The Process of Democratisation in an Estonian Total Institution. Estonian Social Science Online., 2000 www.psych.ut.ee/esta/online/2000/.
26. Strömpl, Judit. Delinquent Girls in Special Schools in Estonia. *Journal of Clinical Psychology and Social Pathology*. Vol.3, No.1-2, 1996, pp. 344-358.
27. Strömpl, Judit. Erikool - kas kasvatus- või karistusasutus? - *Laps ja vägivald*.2 Simmermann, K. (toim.) Tallinn, 1998, lk.14-20.
28. Strömpl, Judit. Kadajane T. Kodukasvatuse probleemid ja vanemate osa laste kasvatamise protsessis kooli sotsiaaltöö vaatevinklist. *Haridus*. 3/98. lk.13-17.
29. Strömpl, Judit. Probleemlaste (alaealiste õigusrikkujate) institutsionaalse kohtlemise arengust. Eesti käitumishälvikute erikoolid 1998/99 Tartu, 1999, lk. 77-80.
30. Strömpl, Judit. The Transition in Estonian society and its' impact on a girls' reformatory school. *European Journal of Social Work*. Vol. 3, No.1, 2000, pp. 29-42
31. Strömpl, Judit., Jedomskihh J., Kadajane T., Markina A.. Alaealiste kriminaalset karjääri mõjutavad sotsiaalsed faktorid. Tallinn: Haridusministeerium, 1999.
32. Tomberg, Ene (toim.). Eesti laps ja perekond : [artiklite kogumik sotsiaalsest ja tervislikust olukorrast . Tallinn : [UNICEF-i Eesti Rahvuskomitee], 1994.
33. Toomsoo, Asko. Alaealiste kuritegevus: Ajendid, põhjused, juured. Tallinn: kooperativ "Praktika ja Teadus", 1993.
34. Toomsoo, Asko. Täisealiste ja alaealiste kuritegevus. *Crime of Adults and Juveniles*. Tallinn: TA Kirjastus, 1996.
35. Trummal, Aire. Alaealiste prostitutsioon Tallinnas. Nähtuse olemus ja tagamaad: bakalaureusetöö, Tallinn: Humanitaarinstituut, 2001.

Lisa 2

ETF poolt 1994-1999 eraldatud grandid, kus teemaks oli noorte hälbekäitumine Eestis:

1994.a.

1. Teadussuund: Sotsioloogia

Grandi hoidja: Must, A.

Teema: Noorukite subkultuurid urbaniseerunud keskkonnas.

Asutus: TÜ

Grandi hoidja: Strömpl, J.

Teema: Käitumishälvete tekkimise sotsiaalsed põhjused alaealistel.

Asutus: TÜ

1995.a.

2. Teadussuund: Sotsioloogia

Grandi hoidja: Strömpl, J.

Teema: Käitumishälvetega alaealiste probleemid. Karistusasutused ja integreerimisprogrammide metodoloogia arendamine EV-s.

Asutus: TÜ

3. Teadussuund: Õigusteadus

Grandi hoidja: Saar J.

Teema: Alaealiste kriminaalne ja eelkriminaalne aktiivsus Eestis. Seisund, dünaamika, preventatsioon. (Kestus 1994-1995)

Asutus: Eesti Riigikaitse Akadeemia

1997.a.

4. Teadussuund: Õigusteadus

Grandi hoidja: Auväärt, L.

Teema: Nihked eesti noorte õigusteadvuses 1975.-1995.a. (kestus 1996-1997)

Asutus: Õiguspsühholoogide ja sotsioloogide Tartu Ühing

5. Grandi hoidja: Sootak, J.

Teema: Alaealiste õigusrikkumised: kriminoloogiline, protsessuaalne ja kriminaalõiguslik aspekt. (kestus 1996-1997)

Asutus: TÜ

6. Teadussuund: Sotsioloogia

Grandi hoidja: Must, A.

Teema: Noorte subkultuuride areng postsotsialistlikus ühiskonnas (Eesti-Soome võrdlusuuringus) (kestus 1996-1997)

Asutus: TÜ

1999.a.

7. Teadussuund: sotsioloogia

Grandi hoidja: Strömpl, J.

Teema: Käitumishälvetega alaealiste kohtlemine ja rehabilitatsioon ning alaealiste käitumishälvete tekkimise ennetamine. (kestus 1996-1999)

Asutus: TÜ

8. Grandi hoidja: Tulva T.

Teema: Lastekaitsepoliitika kontseptuaalsete lähtealuste ja võrgustikumudeli väljatöötamine: interventsioon ja preventatsioon lastekaitsetöös.

Asutus: TPÜ

9. Teadussuund: õigusteadus

Grandi hoidja: Kaugia, S.

Teema: Noored ja õigus muutumas Eestis: 1974-1998 (kestus 1998-1999)

Asutus: Õiguspühholoogide ja sotsioloogide Tartu Ühing